

Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran and the United States in the Era of COVID-19 (Health Diplomacy)

Ruhollah Shokri¹, Mehdi Khoshkhatti², Seyyed Farshid Jafari Paybandi³

¹ Department of Political Science, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.
mr.ru.sh.1403@gmail.com

² Department of Political Science, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran
(Corresponding author), m.khoshkhatti55@gmail.com

³ Department of Political Science, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.
s.f.j.1403gg@gmail.com

Abstract

The outbreak of the COVID-19 virus worldwide ushered in a new era in states' foreign policies and highlighted the significance of "health diplomacy." The history of health diplomacy in the foreign policy agendas of states spans over a century. Health diplomacy enables countries to create soft power and generate greater opportunities to achieve national interests. The United States has been consistently active in the field of health diplomacy and has maintained a prominent and influential presence in international organizations such as the World Health Organization. Accordingly, the present study aims to compare the health diplomacy of Iran and the United States to provide a more precise and comprehensive analysis of the foreign policies of both countries. The central research questions are: How were the foreign policies of Iran and the United States formulated during the COVID-19 pandemic? What are the differences and similarities between the health diplomacy of Iran and the United States in the era of COVID-19? This study employs a comparative methodology, using documentary and library research for data collection. Findings indicate that the U.S. strategy in addressing diseases (including vaccine distribution and related initiatives) emphasized multilateralism rather than unilateralism, with long-term efforts to improve global health security infrastructure, move beyond the unilateralism pursued by the Trump administration, and engage with allies and international institutions. Key features of U.S. health diplomacy included prioritizing the health of American citizens over other countries, imposing financial and medical restrictions on opposing and critical governments, and enforcing anti-monopoly regulations. Iran, in contrast, employed two tactics: emphasizing international solidarity and promoting tension reduction. Iran's foreign policy, without fundamentally altering its pre-existing objectives and frameworks, leveraged the COVID-19 crisis as a new opportunity for simultaneous engagement with Western countries, regional Arab states, and Eastern nations, as well as a chance to alleviate U.S. sanctions pressures and navigate difficult circumstances.

Keywords: Health Diplomacy, COVID-19 Virus, Foreign Policy, United States, Iran.

Cite this article: Shokri, R., Khoshkhatti, M. & Jafari Paybandi, S.F. (2025). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran and the United States in the Era of COVID-19 (Health Diplomacy). *Iranian Political Research*, 12(2), p. 91-114.

Received: 2025/01/03 ; **Received in revised form:** 2025/02/12 ; **Accepted:** 2025/02/15 ; **Published online:** 2025/07/11
© The Author(s). **Article type:** Research Article **Publisher:** Qom Islamic Azad University

بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و آمریکا در عصر کرونا (دیپلماسی سلامت)

روح‌اله شکری^۱، مهدی خوشخطی^۲، سید فرشید جعفری پابندی^۳

^۱ گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. mr.ru.sh.1403@gmail.com

^۲ گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. (نویسنده مسئول).

m.khoshkhatti55@gmail.com

^۳ گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. s.f.j.1403gg@gmail.com

چکیده

شیوع ویروس کرونا در جهان، عصر تازه‌ای را در سیاست خارجی دولت‌ها رقم زد و اهمیت «دیپلماسی سلامت» را برجسته کرد. قدمت «دیپلماسی سلامت» در دستور کار سیاست خارجی دولت‌ها به بیش از یک قرن می‌رسد. دیپلماسی سلامت به کشورها کمک می‌کند تا با ایجاد قدرت نرم، فرصت‌های بیشتری را برای تحقق منافع ملی خلق نمایند. آمریکا از جمله کشورهای است که در حوزه دیپلماسی سلامت همواره فعال بوده و در مجامع بین‌المللی همچون سازمان بهداشت جهانی، حضوری پررنگ و اثرگذار داشته است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر مقایسه دیپلماسی سلامت ایران و آمریکا برای تحلیل بهتر و دقیق‌تر سیاست خارجی دو کشور است. پرسش اصلی این است که صورت‌بندی سیاست خارجی ایران و آمریکا در بحران پاندمی کرونا چگونه بوده است؟ و تفاوت‌ها و تشابه دیپلماسی سلامت ایران و آمریکا در عصر کرونا چیست؟ پژوهش حاضر به روش مقایسه‌ای و با جمع‌آوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که راهبرد آمریکا در مقابله با بیماری‌ها (اعطای واکسن و...) چندجانبه‌گرایی به جای یک‌جانبه‌گرایی و نحوه عملکرد آمریکا در حوزه بهبود زیرساخت امنیت بهداشت جهانی، در بلندمدت و در کل کنار گذاشتن یک‌جانبه‌گرایی در پیش گرفته شده توسط ترامپ در عرصه جهانی و تعامل با متحدین و نهادهای بین‌المللی، مهم‌ترین وجه بارز تفاوت دیپلماسی سلامت آمریکا بوده است. سیاست‌های آمریکا، اولویت سلامت شهروندان آمریکایی بر دیگر کشورها، اعمال محدودیت‌های مالی و پزشکی بر دولت‌های مخالف و منتقد آمریکا و اجرای قوانین ضد انحصاری بوده است. ایران نیز از دو تاکتیک تأکید بر همبستگی بین‌المللی و تأکید بر تنش‌زدایی استفاده کرده است. سیاست خارجی ایران بدون هیچ‌گونه تغییر بنیادین در اهداف و چارچوب‌های پیشین خود، از بحران کرونا به عنوان فرصت جدیدی در راستای تعامل همزمان با کشورهای غربی، عرب منطقه و شرق، و فرصتی برای کاهش فشار تحریم‌های آمریکا و برون‌رفت از شرایط دشوار استفاده کرد.

کلیدواژه‌ها: دیپلماسی سلامت، ویروس کرونا، سیاست خارجی، آمریکا، ایران.

استاد به این مقاله: شکری، روح‌اله؛ خوشخطی، مهدی؛ جعفری پابندی، سید فرشید (۱۴۰۴). بررسی سیاست خارجی جمهوری

اسلامی ایران و آمریکا در عصر کرونا (دیپلماسی سلامت). *سیاست پژوهی ایرانی*، ۱۲(۲)، ص ۹۱-۱۱۴.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۴؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۱۱/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۴/۲۰

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان.

۱. مقدمه

مقایسه دیپلماسی سلامت آمریکا از آنرو حائز اهمیت است که تأثیراتش محدود به این کشور نیست و سرنوشت دیگر کشورها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. این مسأله علاوه بر اینکه از جایگاه جهانی آمریکا ناشی می‌شود؛ به نقش این کشور در تأمین مالی سازمان بهداشت جهانی نیز برمی‌گردد. از سوی دیگر، این ادعای دروغ که تحریم‌ها، حوزه سلامت کشورها را شامل نمی‌شوند، به‌صورتی پیوسته به‌کارگیری تحریم‌های آمریکا علیه حوزه سلامت ایران مخصوصاً در دوران کرونا قابل مشاهده بود. در حالی که ایران توانست با وجود تحریم‌های سنگین، از این پاندومی، هم‌پای کشورهای اروپایی و دیگر کشورهای موفق سربلند بیرون بیاید. در این راستا، اهداف پژوهش حاضر به این شرح است:

- بررسی دیپلماسی سلامت ایران در مقابله با پاندومی کرونا با وجود شدیدترین تحریم‌ها،
- مقایسه دیپلماسی سلامت ایران و آمریکا برای تحلیل بهتر و دقیق‌تر سیاست خارجی دو کشور در مبارزه با پاندومی کرونا.

از دسامبر سال ۲۰۱۹ از شهر ووهان چین مواردی از بیماری مرموز تنفسی با قدرت سرایت بالا، گزارش شد، که بعدها توسط سازمان بهداشت جهانی به نام کووید ۱۹ نام‌گذاری شد (ذریه‌زها و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۵۲-۴۱). با گسترش سریع این بیماری در جهان، برخی با استفاده از واژه «چرنوبیل بیولوژیک»^۱ استدلال کردند که این روند، موجب بدنامی بیشتر کشورهایمانند چین شده که با پنهان‌کاری خود، موجب رخداد بحرانی تمام‌عیار در سطح جهان شده است (فورجی^۲ و همکاران، ۲۰۲۰، ص ۱۰). کرونا در روابط بین‌الملل، وضعیت استیصال دولت-ملت و نظم و ستفالیایی را بیش از پیش نمایان ساخت. این نوع از دولت براساس دغدغه امنیت سخت‌افزاری در برابر تهدید خارجی سامان یافته و تهدیدی برای امنیت انسانی جهانی نیست (موسوی‌شفاهی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۵۴). اولین تأثیرات کرونا بر سیاست خارجی را می‌توان در ابعاد امنیتی، اقتصادی و سیاسی در نظر گرفت. با گسترش و تعمیق روابط بین‌الملل در سال‌های اخیر، روابط بین سیاست بین‌الملل و مسائل بهداشت و سلامتی توسعه پیدا کرده است. در نتیجه مدیریت جهانی بهداشت نسبت به گذشته سیاسی‌تر شده است. اکنون در سیاست خارجی کشورهای بزرگ، مسئله بهداشت، هم‌پایه برنامه‌های قدرت نرم و قدرت هوشمند قرار دارد (آقامحمدی، ۱۳۹۹، ص ۶۴).

از آغاز سال ۲۰۲۰ میلادی که ویروس کرونا در چین شیوع پیدا کرد، هیچ‌کس فکر نمی‌کرد به

1. Biological Chernoby

2. Forgey

فاصله اندکی این ویروس به سراسر جهان سرایت کرده و دولت‌ها را به زانو درآورد. گسترش بیماری کووید ۱۹ امنیت اقتصادی، اجتماعی و روانی را به شدت تحت تأثیر قرار داد. اکثر کشورها با کسب توانمندی‌های نظامی و هسته‌ای و عضویت در بلوک‌ها و مجموعه‌های نظامی و اقتصادی، خود را در مقابل تهدیدات امنیتی ایمن کرده بودند، اما با اپیدمی کرونا در حفظ جان اتباع خود ناکام ماندند و در حوزه امنیت ملی با مشکلاتی مواجه شدند (کاوایی‌راد، ۱۳۸۳، ص ۶۹۵-۶۶۹). در ابتدا برخی مثل ترامپ، کرونا را به سخره گرفته و تلاش کرد تا آن را بی‌اهمیت جلوه دهد (روپار، ۲۰۲۰). نتایج این سخره گرفتن ویروس، با وجود داشتن پیشرفته‌ترین اقتصاد و سیستم مراقبت بهداشتی در آمریکا، نتیجه‌ای جز ابتلای ۱۱۱/۸۲۰/۰۸۲ مورد به کرونا و مرگ ۱/۲۱۹/۴۷۸ نفر شهروند تا تاریخ ۳۰ می ۲۰۲۴ در کارنامه بهداشت آمریکا نبود (WHO, 2024). این آمار بالاترین آمار در بین کشورهایی مانند هند و برزیل و کشورهای اروپایی بود. در مقابل، برخی کشورها همچون ایتالیا و اسپانیا و... از همان ابتدا شرایط سختگیرانه‌ای را برای رفت‌وآمد شهروندان خود اعمال کردند. در کل، شرایطی که پیش از شیوع بیماری وجود داشت، نقش حیاتی و مستقیمی در تعیین دامنه تأثیر آن در کشورها ایفا کرد. استراتژی مدیریت بحران، رویه‌های اتخاذ شده و اثربخشی تصمیم‌گیری در هر کشور، همگی از عوامل مهم در این زمینه بوده‌اند. در خاورمیانه، ایران اولین کشوری بود که به این ویروس آلوده شد و خیلی زود سیاست خارجی و داخلی آن از کرونا تأثیر گرفت. بررسی وضعیت ایران نشان می‌دهد که در زمان شیوع ویروس، این کشور زیر بار شدیدترین تحریم‌های بین‌المللی به‌خصوص آمریکا در حوزه‌های مالی و دارویی بود. تحریم (تنبیه)، فشارهای سیاسی و اقتصادی را در برداشت (عسگرخانی، ۱۳۸۳، ص ۱۶۸). اغلب این تحریم‌ها علیه یک کشور برای مقابله با سیاست‌ها و برنامه‌های آن تفسیر شده و اغلب به‌عنوان جایگزین جنگ و اعمال قوه قهریه تلقی می‌شود (زهرانی، ۱۳۷۶، ص ۱۱۱). دیرزمانی است که تحریم‌های اقتصادی به یکی از سیاست خارجی آمریکا تبدیل شده و در راستای این اهداف به‌کار گرفته می‌شود.

از طرف دیگر، با فشارهایی از درون که حاصل عدم کارایی کافی دولت در تنظیم قیمت‌ها، رکود و تورم و نوسان شدید قیمت‌ها مواجه بود، رشد اقتصادی ایران در ۹ ماه نخست ۱۳۹۸ در حدود (۷/۶-٪)، و رشد اقتصادی بدون نفت تقریباً (۰٪) بود. همچنین نرخ تورم نقطه به نقطه در پایان بهمن‌ماه ۲۵٪ بود (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۳). با این‌همه، در عرصه سیاست داخلی، دولت با جلب مشارکت مردمی و اعتماد سیاسی، قرنطینه نیمه‌اجباری را برای شهروندان تحمیل کرد. ایران در ماه‌های منتهی به شیوع کرونا، به‌شدت از تحریم‌های آمریکا آسیب دید. تلاش‌های پی‌درپی

او برای متقاعد کردن واشنگتن به لغو تحریم‌ها یا جبران خسارات خود با هماهنگی سایر قدرت‌های بزرگ، به‌ویژه اتحادیه اروپا، شکست خورد. فشار اقتصادی در روابط خارجی ایران نیز خود را نشان داده است. موضع این کشور از انتقاد و مسئول دانستن اروپا به دلیل عدم مقابله با تحریم‌های آمریکا و تلاش برای به حداقل رساندن خسارات ناشی از تحریم‌ها از طریق متحدان سنتی مانند چین و روسیه، در نوسان بوده است. به‌طور کلی، می‌توان استدلال کرد که محیط خارجی ایران قبل از کووید-۱۹ نامطلوب بود. در زمان شیوع کرونا انتظار می‌رفت که آمریکا برای اعمال و به نمایش گذاشتن ارزش‌های آمریکایی، مانند اقدام اخلاقی، شایستگی‌ها، صداقت، شفقت و احترام به حقوق انسانی که سال‌ها مدعی آن بود، اقدام به ساخت واکسن کرونا و توزیع آن در کشورهای فقیر کند (Gostin & et al., 2020, p. 293-295). اما برخلاف انتظار این چین بود که نام خود را برای ساخت واکسن و اهدای آن در جهان ثبت کرد (باقری دولت‌آبادی، ۱۴۰۲، ص ۱۴-۱۳). موفقیت در مقابله با تهدیدات بهداشتی همچون کرونا تا حد زیادی به دیپلماسی سلامت دولت‌ها ارتباط دارد (رجایی، ۱۳۹۹، ص ۴۱۸) و آمریکا نیز از جمله کشورهایی است که سیاست‌های آن در سازمان بهداشت جهانی و آینده آن اهمیت دارد.

۲. پیشینه پژوهش

دیپلماسی سلامت جزء حوزه‌های مغفول مانده در مطالعات سیاست خارجی ایران است. به‌همین خاطر تعداد آثار نشر یافته درباره آن بسیار اندک است. باقری دولت‌آبادی و شفیع سیف‌آبادی (۱۳۹۹ الف) در پژوهشی فرصت‌ها و پیامدهای پیگیری دیپلماسی سلامت در سیاست خارجی ایران را مورد بررسی قرار داده، و اقدامات لازم در این حوزه را در دو گروه کوتاه‌مدت و بلندمدت بررسی کرده و نتیجه آن را افزایش قدرت نرم ایران برشمرده‌اند. ایشان در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۸) نشان دادند که چگونه دولت روحانی کوشید از دیپلماسی رسانه‌ای و دیپلماسی سلامت برای کاهش مشکلات ناشی از تحریم‌ها استفاده نماید. فرانک اسنودن در کتاب «اپیدمی‌ها و جامعه: از طاعون سیاه تا امروز» نشان داد که چگونه گسترش بیماری‌ها باعث سیاست‌گذاری‌های متفاوت، انقلاب‌های از میدان به‌درشده، سنگربندی نژادی و تبعیض اقتصادی شده است (چاتر، ۱۳۹۹، ص ۱۱). میچاد و کیت^۱ (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست سلامت جهانی ایالات متحده» به بررسی نقش حیاتی دیپلماسی سلامت در افزایش اراده سیاسی و تعهدات بهداشت جهانی در میان کشورهای دوست و متحد آمریکا پرداخته و با برجسته‌سازی تلاش آمریکا برای ایجاد استراتژی بهداشت جهانی، این

کشور به‌عنوان قهرمان سیاست بهداشت جهانی معرفی شده است. ماروگی و الدلیمی^۱ (۲۰۱۴) در مقاله «دیپلماسی سلامت در دستیابی آمریکا به اهداف استراتژیک جهانی» به بررسی رابطه بهداشت با حوزه دفاع پرداخته و تلاش می‌کنند نگاه ابزاری آمریکا به آن و تأثیراتی که بر اقتصاد واشنگتن در جهان داشته را برجسته سازند. باید در نظر داشت که بین بخش بهداشت و وزارت امور خارجه این کشور ارتباط نزدیک وجود دارد.

۳. روش پژوهش

در این پژوهش از روش مقایسه‌ای استفاده شده است. این روش یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین روش‌های علوم اجتماعی است که به‌رغم قدمت و تأکیدهایی که از سوی جامعه‌شناسان کلاسیک همچون هاف (Huff, 1984: 18؛ دورکیم، ۱۳۷۳، ص ۱۳۹) که در این روش به دنبال یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌ها بین دو رویداد یا پدیده سیاسی است، هفت گام اتخاذ می‌شود: ۱. انتخاب پدیده‌هایی که باید مقایسه شوند. ۲. جمع‌آوری اطلاعات در خصوص هر کدام از پدیده‌های منتخب؛ ۳. توصیف پدیده‌های انتخاب شده؛ ۴. در کنار هم قرار دادن توصیف‌های به‌عمل آمده؛ ۵. یافتن واحدهای مقایسه؛ ۶. تنظیم چارچوب مقایسه؛ ۷. کشف و تحریر وجوه تشابه و اختلاف (قریشی، ۱۴۰۱، ص ۱۰۵).

۴. چارچوب نظری

سیاست خارجی مهم‌ترین وجه زندگی اجتماعی، سیاسی ملت‌ها و کشورها به‌شمار می‌رود، چون بقا و حیات آنها به سیاست خارجی بستگی دارد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸، ص ۲۳). در تعریفی دیگر، سیاست خارجی عبارت است از یک استراتژی یا یک رشته اعمال از پیش طرح‌ریزی شده توسط تصمیم‌گیرندگان حکومتی که مقصود آن دستیابی به اهدافی معین، در چارچوب منافع ملی و در محیط بین‌الملل است (مقتدر، ۱۳۸۵، ص ۱۳۲-۱۳۱).

۴-۱. راهبردهای سیاست خارجی ایران

یکی از مباحث بسیار مهم در سیاست خارجی ایران، مبحث اصول، اهداف سیاست خارجی است؛ زیرا شالوده و اساس خط‌مشی دیپلماسی کشور به‌وسیله اصول و اهداف از پیش تعیین شده رقم می‌خورد و در عمل نیز راهنمای مجریان و تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی است. مروری بر ادبیات سیاست خارجی ایران طی ۴ دهه گذشته بیانگر آن است که با وجود برخی موارد استثنائی،

تصمیم‌گیران در مواضع اعلامی و اعلانی خود در سیاست خارجی، خواسته و یا ناخواسته در چارچوب قانون اساسی رفتار کرده‌اند. اصل ۱۵۳ قانون اساسی، یکی از اهداف مهم سیاست خارجی ایران را اتخاذ سیاست و تدابیری برای حفظ استقلال همه‌جانبه معرفی می‌کند. در همین حال، راهبرد عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر - که قانون اساسی سیاست خارجی ایران آن را با نفی هرگونه سلطه‌جویی همراه کرده است - یکی دیگر از سیاست خارجی ایران به‌شمار می‌آید. برای مثال، در بخشی از اصل ۱۵۲ قانون اساسی تصریح شده است: سیاست خارجی ایران بر پایه «... عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحراب استوار است». این هدف، در بند «ج» ششمین رکن حکومت ایران گنجانده شده، در اصل دوم و در بند پنجم از اصل سوم نیز تکرار شده و براساس آن تصریح شده که ایران، برای تحقق اهداف دیگر خود باید مانع نفوذ بیگانگان در کشور شود و هرگونه شیوه استعماری را نیز باید به‌طور کامل طرد کند. افزون بر این، اصل ۱۵۳ قانون اساسی نیز انعقاد هرگونه قراردادی که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی، اقتصادی، فرهنگ، ارتش و شئون دیگر کشور شود را به‌کلی ممنوع دانسته و به‌گونه‌ای تلویحی اعلام کرده که هیچ مقامی، حتی با تصویب و توافق همه نمایندگان مجلس، مجاز به انعقاد چنین قراردادهایی نیست. البته بررسی بیشتر قانون اساسی نیز نشان می‌دهد که بسیاری دیگر از اصول آن، از جمله اصول ۸۰، ۱۴۵ و ۱۴۶ نیز نفی سلطه بیگانه و عدم تعهد در برابر قدرت‌های بزرگ را به‌نوعی یادآوری کرده‌اند.

افزون بر قانون اساسی، دعوت و صدور انقلاب را نیز می‌توان یکی از راهبردهای موردنظر سیاست خارجی ایران دانست. با توجه به روابط بین‌الملل در آئینه قانون اساسی، آشکار است که ایران با الهام‌گیری از تعالیم نجات‌بخش اسلام، برنامه‌های برون‌مرزی و فراملی خود را با هدف تحقق بخشیدن به آرمان حکومت واحد جهانی براساس اصل استراتژیک صدور انقلاب و ارزش‌های اسلام ناب به سرتاسر جهان تنظیم نموده است (شعبانی، ۱۴۰۳).^۱ در همین راستا در قانون اساسی ایران فصلی مستقل به سیاست خارجی کشور اختصاص یافته که اصول ۱۵۲ تا ۱۵۵ از فصل دهم را شامل می‌شود و این نکته بیانگر اهتمام و توجه نظام اسلامی ایران به مقوله روابط بین‌الملل می‌باشد. با این ملاحظات درمی‌یابیم که حقوق اساسی ایران به‌طور مستقیم و در مواردی، به‌صورت غیرمستقیم بر ضرورت برقراری روابط سالم با سایر کشورها تأکید دارد. در مقدمه قانون اساسی، در مبحث (شیوه حکومت در اسلام) نیز اشاره به ارزش‌های والا و جهان‌شمول اسلامی و تأکید بر گسترش روابط

۱. ایرنا: نماینده ولی فقیه در استان و امام جمعه همدان در خطبه نماز جمعه ۲۶ بهمن ۱۴۰۳، آیت‌الله شعبانی: انقلاب اسلامی ایران؛ بازیگر کلیدی تحولات جهانی است. خبرگزاری دفاع مقدس، ۲۶ بهمن ۱۴۰۳.

بین‌المللی با جنبش‌های اسلامی و مردمی، گویای توجه و عنایت خاص نظام اسلامی ایران به مقوله بسط و گسترش روابط با کشورهای مختلف دنیاست.

سند چشم‌انداز ایران نیز بر واژگانی مانند «ثبات در سیاست خارجی براساس قانون اساسی»، رعایت «عزت، حکمت و مصلحت» و تقویت روابط خارجی از طریق: گسترش همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی، ادامه پرهیز از تنش در روابط با کشورها، تقویت روابط سازنده با کشورهای غیرمتخاصم، بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی، مقابله با افزون‌خواهی و اقدام متجاوزانه در روابط خارجی، تلاش برای رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانگان، مقابله با تک‌قطبی شدن جهان، تلاش برای ایجاد همگرایی بیشتر میان کشورهای اسلامی، تلاش برای اصلاح ساختار سازمان ملل، بهره‌گیری از روابط سیاسی با کشورها برای نهادینه کردن روابط اقتصادی، افزایش جذب منابع و سرمایه‌گذاری خارجی و فناوری پیشرفته و گسترش بازارهای صادراتی ایران و افزایش سهم ایران از تجارت جهانی و رشد پرشتاب اقتصادی موردنظر در چشم‌انداز، تحکیم روابط با جهان اسلام و ارائه تصویر روشنی از انقلاب اسلامی و تبیین دستاوردها و تجربه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران، تلاش برای تبدیل مجموعه کشورهای اسلامی و کشورهای دوست منطقه به یک قطب منطقه‌ای اقتصادی، علمی، فناوری و صنعتی، تقویت و تسهیل حضور فرهنگی ایران در مجامع جهانی و سازمان‌های بین‌المللی تأکید دارد.

۴-۲. راهبردهای سیاست خارجی آمریکا

سیاست خارجی آمریکا همواره با بحث‌هایی نظیر «بی‌طرفی»، «انزواطلبی»، «بین‌الملل‌گرایی»، «مداخله‌گرایی»، «عدم تمایل به مداخله»، «یک‌جانبه‌گرایی» و یا «چندجانبه‌گرایی» مواجه بوده است. گرایش به سمت هر یک از این رویکردها، بازتاب رقابت دو جریان فکری، «واقع‌گرایی» و «آرمان‌گرایی» در سیستم سیاسی آمریکا هستند. بعد از جنگ دوم جهانی، عرصه سیاسی آمریکا بیشتر از هر زمان دیگری بر پایه یا متأثر از یک و یا ترکیبی از دو مکتب همیلتونیسم^۱، جکسونیسم^۲ و ویلسونیسم^۳ بوده (Mead, 1996, p. 89-106) که هر سه آنها به نوعی در پی دستیابی به یک نظام بین‌المللی با محوریت آمریکا بودند. الکساندر همیلتون (۱۷۸۹-۱۷۹۵) نخستین وزیر خارجه خزانه‌داری آمریکا بود. وی بیش از آنکه منافع محور باشد، ارزش محور بوده و اصولاً اقدام به جنگ و مداخله در قلمرو سایر کشورها را مردود دانسته است. سیاست خارجی کلینتون، اوباما و بایدن در این

1. Hamiltonism
2. Jacksonism
3. Wilsonism

راستاست (Mead, 1996, p. 89-106). مطابق این مکتب، سیاست خارجی ایالات متحده خود را در قبال سرنوشت دیگر کشورها به هنگام مواجهه با بحران‌های بهداشتی مسئول دانسته و در راستای نشر ارزش‌ها و اصول دموکراتیک آمریکایی اقدام به حمایت خواهد نمود، و روابط خود با «سازمان بهداشت جهانی» و... را حفظ خواهد کرد و می‌کوشد تا خود را متعهد به قانون و تجارت آزاد در جهان معرفی نماید (Biden & et al., 2016; Biden & et al., 2021). مکتب جکسونیسم مبتنی بر رویکردی واقع‌گرایانه و اصل قرار دادن سیاست قدرت استوار است. از این‌رو برخلاف همیلتونیسم، در سیاست خارجی و راهبردهای امنیت‌محور، مبتنی بر منافع ملی آمریکا می‌باشد. مکتب جکسونیسم برگرفته از نام و دیدگاه‌های هفتمین رئیس‌جمهور آمریکا، اندرو جکسون^۱ (۱۸۲۹-۱۸۳۷) است. اصول مکتب جکسونیسم بر سه محور استوار است:

نخست، مداخله آمریکا برای پاسداری، حفاظت، بسط و توسعه منافع ملی خود در سایر نقاط، اصلی پذیرفته و تجویز شده است؛ دوم، تاکید بر حفظ و گسترش موقعیت آمریکا به‌عنوان یک ابرقدرت؛ و محور قرار دادن اصل قدرت و همراه بودن آن با اصل منافع؛ و سوم واکنش یا پاسخ سریع در برابر تهدیدات و مخاطرات فراروی منافع ملی آمریکا (Deciancio, 2008, p. 3-17). در حوزه سیاست خارجی «جکسونیسم، سنتی، انزواگرا، مانوی و متکی بر قدرت نظامی آمریکاست و اعتقاد زیادی به استفاده از دیپلماسی در روابط خارجی ندارد. این سنت سیاسی چه در عرصه داخلی و چه در عرصه خارجی نیازمند دشمن است» (رضاخواه و آقاحسینی، ۱۳۹۷، ص ۹۷-۶۹). سیاست خارجی بوش پدر و دونالد ترامپ در این چارچوب قرار می‌گیرد (Hamilton, 2017, p. 1-9).

در نظم جهانی موردنظر ترامپ، سازمان‌های بین‌المللی و پیمان‌ها زمانی مفید و سودمند هستند که در جهت تثبیت هژمونی آمریکا حرکت کنند، وگرنه این سازمان‌ها و پیمان‌ها باید دستخوش تغییر گردند. ترامپ درخصوص خروج از سازمان بهداشت جهانی نیز مبنای تصمیم خود را به‌خاطر «چین‌محور بودن»^۲ این سازمان و «تحت کنترل کامل»^۳ چین بودن این سازمان ذکر کرد؛ حال آنکه بیشتر هزینه‌های این سازمان را آمریکا متقبل شده بود (Huang, 2020, p. 2). این رویکرد که بر مؤلفه‌های ملی‌گرایی افراطی، یک‌جانبه‌گرایی، حمایت‌گرایی و انزواگرایی است، بیش از هرکجا در سخنرانی ترامپ درخصوص تشریح سیاست خارجی دولتش خود را متجلی ساخت: «سیاست خارجی من همیشه منافع مردم آمریکا و امنیت آمریکا را بالاتر از هر چیز دیگری قرار خواهد

1. Andrew Jackson
2. China-Centric
3. Total control

داد. برنامه کاری محوری و اساسی دولت من براساس اصل «نخست آمریکا» خواهد بود» (Trump, 2016). مکتب سوم، مکتب ویلسونیسیم است. این مکتب برگرفته از نام و دیدگاه‌های وودرو ویلسون^۱ بیست و هشتمین رئیس‌جمهور آمریکا (۱۹۱۳-۱۹۲۱) است. این مکتب علی‌رغم رد جنگ به‌عنوان راه‌حل مشکلات جهانی و تأکید ایجاد موازنه قدرت در قوای جهانی، نقطه اوج تلاش و راهبرد سلطه و نفوذ آمریکا در جهان می‌باشد. طبق این مکتب چنانچه مداخله نظامی بتواند در تثبیت ارزش‌های آمریکایی کمک کند، حتی اگر هیچ‌گونه منافعی نیز در آن منطقه برای آمریکا نتوان ترسیم کرد، این مداخله باید صورت بگیرد (Ikenberry & et al., 2009, p. 53-88). در عرصه بین‌المللی، ویلسونیسیم بیش از هر چیز با ایده نشر دموکراسی برای تحقق صلح و پابندی به تعهدات بین‌المللی شناخته می‌شود (کگلی و ویتکف، ۱۳۸۲، ص ۱۰۳). سیاست خارجی بوش پسر نمونه کاملی از اجرای این مکتب در سیاست خارجی آمریکاست.

۵. دیپلماسی سلامت

دیپلماسی سلامت مترادف با دیپلماسی پزشکی^۲ به‌کار می‌رود. برای نخستین بار پیشینه این مفهوم در اصل، به اوایل سال ۱۹۷۸ می‌رسد؛ زمانی که پیتر بورن^۳، دستیار کارتر رئیس‌جمهور در امور بهداشتی گفت: «نقش بهداشت و پزشکی به‌عنوان وسیله‌ای برای بهبود روابط بین‌الملل، کاملاً مورد توجه آمریکاست. برخی از مسائل بشردوستانه، به‌ویژه سلامت، می‌تواند بستری را برای ایجاد گفتگو و برداشتن موانع دیپلماتیک فراهم کند» (Bourne, 1978, p.121). این مفهوم، در طول دهه‌های بعدی رشد و بالندگی بیشتری داشت؛ به‌ویژه با گسترش بیماری سارس در آمریکا (۲۰۰۳) و نیز بیماری آنفولانزای نوع a (۲۰۰۹)، توجه به این مفهوم بیشتر شد. این بیماری‌ها نشان دادند که چگونه یک ویروس می‌تواند به آسانی مرزها را درنوردیده و همه کشورها را درگیر کند (کاتز و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۵۰۳). بلومنتال و شلیسل (۲۰۰۷)، دیپلماسی سلامت را راهکاری برای حفاظت از خود در جامعه جهانی دانسته و از آن به‌عنوان فرصتی برای ایجاد ارتباط بین دولت‌های جهان، بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی در راستای ارتقای سلامت عمومی یاد کرده‌اند.^۴ کیکبوش و همکاران دیپلماسی سلامت را به‌معنای «مذاکرات چندسطحی و چند بازیگری» به‌کار برده‌اند که حوزه سلامت را در سیاست جهانی تحت تأثیر قرار می‌دهد (Kickbusch & et al., 2007, p. 230).

1. Thomas Woodrow Wilson
2. Medical Diplomacy
3. Peter Bourne
4. Blumenthal & Schlissel

سازمان بهداشت جهانی آن را فرآیندی می‌داند که از طریق آن دولت، سازمان‌های دولتی و غیردولتی با یکدیگر مذاکره و همکاری می‌کنند تا بر چالش‌های بین‌المللی همچون بیماری‌های مُسری فائق آیند (Fidler, 2013, p. 691). در پژوهش حاضر مقصود از این واژه مجموعه اقداماتی است که از سوی بازیگران رسمی در حوزه سلامت در عرصه بین‌المللی اتخاذ می‌شود و در پرتو آن دولت‌ها می‌کوشند تا با همکاری سازمان‌های غیردولتی، به تأمین منافع ملی، گسترش همکاری‌ها و ارتقای سلامت در جهان اقدام کنند. سازمان بهداشت جهانی اهداف دیپلماسی سلامت را شهروندان جهان، توسعه روابط دولت‌ها و تعهد بیشتر بازیگران بین‌المللی به همکاری و تعامل با یکدیگر در راستای بهبود سطح سلامت جهانی و رسیدن به نتایج مطلوب در جهت کاهش فقر و افزایش برابری در جهان ذکر می‌کند (WHO, 2020, p.1). در قرن بیست و یکم به‌ویژه پس از شیوع ویروس کرونا در جهان، دیپلماسی سلامت دیگر صرفاً بخشی از دیپلماسی برای پیگیری توسعه روابط با دیگر کشورها نیست، بلکه بخش الزامی و ضروری سیاست خارجی شده است. این مهم در تمامی کشورهای اروپایی اهمیت و جایگاه خود را یافته و در میان قدرت‌های نوظهور بیشترین توجه را به خود معطوف کرده است (Feldbaum & Michaud, 2010) دیپلماسی علم و فناوری در قالب دیپلماسی تحقیقات سلامت یکی از معدود الگوهای دیپلماسی است که توانست با رویکردی بین‌المللی به یاری جهان بیاید و به کارکرد و کارویژه خود تجلی بخشد (چهرآزاد و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۳۲)

۵-۱. سیاست خارجی ایران در دوره کرونا: دیپلماسی سلامت

اگر قرار باشد سیاست خارجی ایران در عصر کرونا را توصیف کنیم، به نظر می‌رسد هیچ مفهومی گویاتر و رساتر از «دیپلماسی سلامت» نباشد. به نظر می‌رسد رفتارهای دیپلماتیک ایران در همین راستا انجام شده است. براساس آنچه در بخش اهداف راهبرد سیاست خارجی ایران گفته شد، الگوی فکری سیاست خارجی ایران در چهار دهه گذشته نسخه‌ای با سه عنصر «آرمان‌گرایی»، «استقلال‌طلبی» و «آمریکاستیزی» همراه با بهره‌گیری از قابلیت‌های «نمادین» و توانمندی‌های علمی و فناوریانه داخلی برای ایجاد گفتمانی فراگیر بوده است. دستگاه دیپلماسی ایران، پیش از شیوع ویروس کرونا هیچ‌گاه دیپلماسی سلامت را به‌گونه‌ای جدی دنبال نکرده بود، اما از اسفند ۱۳۹۸ به بعد، شاهد فرآیند تازه‌ای در سیاست خارجی ایران هستیم؛ فرآیندی که مبنای همکاری کشورها را نه از مسیر حوزه‌های فرهنگی، سیاسی و تجاری، بلکه از مسیر جدیدی به نام همکاری‌های بهداشتی بیان می‌کند. درست مشابه آنچه ایلان گیبوآ^۱ در توصیف دیپلماسی رسانه‌ای به‌کار می‌گیرد، حوزه

دیپلماسی سلامت ایران بر موضوع ویژه‌ای متمرکز شده و تمام مذاکرات، حول آن محور برای رسیدن به توافق، ادامه یافته است. چیزی که در این دوران به محور دیپلماسی سلامت ایران تبدیل شده و آن را از دوره‌های پیشین متمایز می‌کند را می‌توان در پنج گروه دسته‌بندی کرد:

(۱) ارئه کمک‌های کنسولی به شهروندان ایرانی خارج از کشور: مذاکرات میان ایران و ترکیه در ۱۰ اسفند ۱۳۹۸ و ۲۱ فروردین ۱۳۹۹، و ایران و چین در تاریخ ۸ اردیبهشت ۱۳۹۹، نمونه‌ای از دیپلماسی سلامت ایران به‌شمار می‌آیند؛ دیپلماسی که به بازگرداندن دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در خارج به داخل کشور، رایزنی با کشورهای دیگر برای رعایت مسائل بهداشتی و انسانی در مکان‌های قرنطینه اتباع ایرانی در گذرگاه‌های خروجی این کشورها، و رایزنی برای برقراری خطوط پروازی به شکل محدود برای بازگرداندن اتباع ایرانی منتهی شد. سخنگوی وزارت امورخارجه در همین راستا در توییتری در ۵ آوریل، اقدامات دولت چین در همکاری با ایران برای مبارزه با کووید ۱۹ و مهار آن را ستود و در ۱۵ مه، اتهامات و سرزنش‌های مقامات آمریکایی علیه پکن را سیاه‌نمایی خواند (موسوی، ۱۳۹۹/۱/۱۲).

(۲) تلاش برای جذب منابع مالی و کمک‌های بین‌المللی: سیاست خارجی ایران برای مدیریت بحران کرونا، ارائه فهرست منسجمی از نیازهای پیشگیرانه و درمانی کشور به نهادهای بین‌المللی مرتبط، سفرا و نمایندگی‌های ایران در کشورهای دیگر برای بیشینه کردن ظرفیت کمک‌های بین‌المللی از طریق رایزنی دیپلماتیک بود. بر پایه گزارش‌های موجود، این پیگیری‌ها موجب شد، ایران بتواند کمک‌های محدودی را از سوی سازمان بهداشت جهانی یونیسف، و همچنین سازمان‌های بین‌المللی مستقر در کشورهای چین، ترکیه، اتریش، آلمان، انگلستان و فرانسه جذب کند (پرتال خبری وزارت امورخارجه ایران، ۱۳۹۸).

مذاکرات تلفنی رئیس‌جمهور با وزرای امورخارجه هلند (۱۳۹۸/۱۲/۳) و اتریش (۱۳۹۸/۱۲/۴) و رئیس دفتر رئیس‌جمهور با وزیر بهداشت ترکیه، برات آلبایراک، از مصادیق این نوع دیپلماسی هستند. در اقدامی دیگر، سخنگوی وزارت امورخارجه ایران در ۱۶ مارس با تشکر از ازبکستان، امارات و یونیسف، ارسال کمک‌های پزشکی به ایران را ستود. او در ۱۰ مارس ۲۰۲۰، کرونا را یک چالش جهانی و نه یک چالش منطقه‌ای خاص نامید (موسوی، ۱۳۹۸/۱۲/۲۰). یکی از ابتکار عمل‌های سیاست خارجی ایران در پاندومی کرونا، درخواست کم‌سابقه وام از «صندوق بین‌المللی پول» بعد از گذشت بیش از ۵۰ سال در ۱۳۹۸/۱۲/۱۶ به مبلغ ۵ میلیارد دلار، با هدف مقابله با کووید ۱۹ و جبران آسیب‌های ناشی از آن بود. اما این درخواست با کارشکنی مستقیم آمریکا به نتیجه نرسید. ظریف در توییتری یادآوری کرد که مدیر اجرایی صندوق بین‌المللی پول گفته که کشورهای

متأثر از کووید ۱۹، از طریق «ابزار سریع مالی» پشتیبانی خواهند شد و افزود «بانک مرکزی ما خواستار دسترسی فوری به این امکان است. صندوق بین‌المللی پول و هیئت‌مدیره آن باید به وظایف صندوق پایبند باشند، در طرف درست بایستند و مسئولانه عمل کنند» (ظریف، ۱۳۹۸/۱۲/۱۲)

۳) تقویت همکاری‌های علمی بین‌المللی: یکی از مواردی که مقامات ایران در عرصه دیپلماسی سلامت پیگیری کرده‌اند، بحث همکاری‌های علمی اساتید دانشگاه‌ها، پژوهشگران و مراکز پژوهشی برای تهیه واکسن و ویروس کرونا به صورت مشترک بود. در این مورد، رئیس‌جمهور ایران برخلاف دیدارهای نروزی سال‌های قبل، در پیامی تلفنی از همتایان خود در تاجیکستان، پاکستان، آذربایجان، ترکمنستان و... در ۲۹ اسفند ۱۳۹۸ ضمن تبریک سال نو، خواستار گسترش همکاری‌ها، تجمیع امکانات دارویی و درمانی و کمک به یکدیگر برای مقابله با ویروس کرونا شد. در تماس‌های دیگری با رؤسای‌جمهور روسیه (۱۳۹۹/۲/۲)، ترکیه (۱۳۹۹/۱۲/۳) و آفریقای جنوبی (۱۳۹۹/۱۲/۹)، و نشست مجازی سران کشورهای عضو گروه جنبش عدم تعهد در تاریخ (۱۳۹۹/۱۲/۱۵) نیز بر این نکته تأکید شد. افزون بر موارد یادشده، تداوم تلاش‌های پیشین برای رفع موانع، به منظور رشد صادرات غیرنفتی، توسعه دیپلماسی علمی و عمومی بیشتر از طریق مکاتبه برخی رؤسای دانشگاه‌های ایران با همتایان خارجی خود و دعوت پیاپی مقامات ایران به توسعه همکاری‌های منطقه‌ای، از دیگر تصمیمات سیاست خارجی ایران بود.

۴) تقویت همکاری‌ها با سازمان بهداشت جهانی: شروع این همکاری به سال ۱۹۵۵ برمی‌گشت که این همکاری بعد از انقلاب اسلامی در زمینه مبارزه با ایدز، مالاریا، سل، آنفولانزا و بیماری‌های مسری دیگر و توسعه پایدار ادامه یافت. افزایش میزان همکاری‌های ایران و سازمان مذکور در پاندمی کرونا، برگ جدیدی از تاریخ دیپلماسی ایران را رقم زد. مسئولان ایران ضمن استقبال از همکاری با سازمان بهداشت جهانی، زمینه دیدار مقامات این سازمان را از طریق وزارت امور خارجه فراهم کردند. در همین حال، پزشکان بدون مرز، «شبکه جهانی هشدار و پاسخ به شیوع (بیماری‌ها)»، مؤسسه «رابرت کخ» در برلین و مرکز «کنترل بیماری‌های چین» از نهادهای بین‌المللی دیگری بودند که مأموریت پشتیبانی فنی از کووید ۱۹ در ایران را انجام دادند و گفتگوهای سازنده‌ای بین آنان و مقامات ایرانی در مورد توسعه همکاری‌ها انجام شد. ظریف در توثیتی که در ۲ مارس ۲۰۲۰ (۱۳۹۸/۱۲/۱۲) منتشر کرد، از سازمان بهداشت جهانی و دولت‌هایی که به دلیل همبستگی در نبرد با کووید ۱۹ در برابر تروریسم اقتصادی آمریکا، در کنار ایران ایستادند، تشکر کرد (ظریف، ۱۳۹۸/۱۲/۱۲).

۵) استفاده از دیپلماسی رسانه‌ای برای محکومیت تحریم‌های آمریکا: تنگنای ایران برای واردات

تجهیزات پزشکی، به سبب تحریم‌ها، این فرصت را در اختیار دیپلماسی ایران قرار داد تا از همان روزهای ابتدایی شیوع ویروس در کشور، راه‌اندازی کارزار بین‌المللی رسانه‌ای علیه آمریکا را به‌عنوان یک تصمیم اجرا شدنی در بین گزینه‌های تصمیم‌گیری استفاده کنند. در این چارچوب، مقامات رسمی کشور از جمله، رئیس‌جمهور، وزارت امور خارجه و بهداشت در کارزار رسانه‌ای (مصاحبه، موضع‌گیری و توثیق)‌های خود، عملکرد و سیاست‌های آمریکا در برابر ایران را برای افکار عمومی و رسانه‌های جهان تشریح کردند. در این راستا، رئیس‌جمهور ایران در گفتگوی تلفنی با رئیس‌جمهور ونزوئلا، ضمن تشبیه «امپریالیسم آمریکا» به «ویروسی خطرناک‌تر از کرونا برای جامعه بشری»، بیان داشتند: «ایران و ونزوئلا با همبستگی و توسعه همکاری‌ها توانسته‌اند سال‌ها در برابر ویروس مهاجم و قدیمی آمریکا به‌خوبی مقاومت کنند» (پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری ایران، ۱۳۹۹/۱/۲۵).

روحانی در راستای مقابله با بحران کرونا گفت: «متأسفانه آن‌هایی که حتی دارو و مواد غذایی را به روی مردم بستند و تحریم کردند، خبیثانه‌ترین اقدام را علیه ملت ایران در این ۲ سال انجام دادند، با یک ماسک دلسوزی ظاهر شدند که ما می‌خواهیم به ملت ایران کمک کنیم». وی افزود: «شما اگر واقعاً راست می‌گویید، لاقط تحریم دارو را بردارید؛ این اولین قدم است» (ایرنا، ۱۳۹۹/۱/۳).

ظریف نیز ضمن تأکید بر استفاده از فرصت کرونا برای بهره‌گیری از گفت‌وگو سازی در راستای محکوم‌سازی اقدامات آمریکا گفت: «کرونا فرصتی برای ایالات متحده بود تا از اعتیاد به تحریم‌ها شود، اما اکنون با بدنامی در خاطر مردم ما خواهد ماند» (ظریف ۱۳۹۹/۱/۲۵). وی در تئویت دیگری تصریح کرد: «هنگامه شیوع کرونا، ایالات متحده از خرابکاری و آدم‌کشی پا را فراتر گذاشته و جنگ اقتصادی، تروریسم اقتصادی، و تروریسم بهداشتی علیه ایرانیان راه انداخته است. این کار حتی فراتر از اقدامات مجاز در صحنه جنگ است». وی در این تئویت خطاب به اروپا افزود: «معاونت در جنایات جنگی (پیروی از تحریم‌های غیراخلاقی و غیرقانونی آمریکا) را متوقف کنید!» (ظریف، ۱۳۹۹/۱/۱۰).

۲-۵. سیاست خارجی آمریکا در عصر کرونا: دیپلماسی سلامت

در حالی که بهداشت، سیاست خارجی و دیپلماسی به مرور زمان با سیاست‌های ایالات متحده پیوند خورد، استفاده مدرن و صریح‌تر از «دیپلماسی سلامت» به‌عنوان یک مفهوم سیاسی و پیگیری آن در دولت کارتر انجام شد. در سال ۱۹۷۸، دولت آمریکا گزارش برجسته‌ای درباره نقش بهداشت جهانی در دیپلماسی ایالات متحده با عنوان «جهت‌های جدید در همکاری‌های جهانی در حوزه بهداشت» منتشر کرد. در آن زمان پیترو برون دستیار ویژه کارتر در زمینه بهداشت، اعلام کرد که «حمایت ایالات متحده از بهداشت بین‌المللی می‌تواند مبنایی برای برقراری گفتگو و از بین بردن

موانع دیپلماتیک باشد» و از اصطلاح «دیپلماسی سلامت» برای توصیف چنین فعالیت‌هایی استفاده کرد. دولت نیز برای مشارکت بیشتر ایالات متحده در این زمینه و برجسته کردن مشارکت این کشور در پیشبرد حوزه بهداشت جهانی از این ایده حمایت نمود (Bourne, 1978, p. 114-123). در دوران جنگ سرد، آمریکا سازمان بهداشت جهانی را به سمت این ایده سوق داد که می‌توان از سلامت برای پیشگیری از تنش‌های فرامرزی استفاده کرد. به همین خاطر این سازمان در قطعنامه‌ای که در سال ۱۹۸۱ تصویب نمود، خواستار آن شد که از برنامه‌های بهداشتی به‌عنوان راهکاری برای توسعه همکاری‌ها و کمک به جلوگیری و کاهش جنگ استفاده گردد. برنامه‌ای که موسوم به «سلامتی به‌مثابه پلی به صلح» نامگذاری شد و دفاتر منطقه‌ای سازمان بهداشت جهانی در سراسر نقاط جهان موظف به پیگیری آن گردیدند. این ایده که بهداشت می‌تواند به‌عنوان ابزاری در خدمت صلح و تعاملات دیپلماتیک قرار گیرد، در سال ۱۹۸۹ با جدیت بیشتری دنبال شد (Michaud & Kates, 2012, p. 3).

ایالات متحده برای پیشبرد دیپلماسی سلامت خود از ابزارها و روش‌های دیگری نیز بهره گرفت که به‌عنوان مثال می‌توان به این موارد اشاره کرد: ۱. حمایت از برنامه‌های آژانس توسعه بین‌المللی، ۲. خدمات انستیتوی تحقیقات ارتش والتربید، ۳. خدمات مرکز تحقیقات پزشکی دریایی، ۴. مراکز کنترل و پیشگیری از بیماری‌ها، ۵. انستیتوهای ملی بهداشت، ۶. مرکز بین‌المللی فوگارتی^۱ و تولید داروها و واکسن‌ها، ۸. آموزش و راهنمایی دانشمندان بین‌المللی در رشته‌های پزشکی و انجام بررسی‌های اپیدمیولوژیک در پاسخ به تهدیدهای پزشکی (Marrogi & Al-Dalimi, 2014, p. 125). در همه این سال‌ها، جهان آمریکا را به‌عنوان یکی از کشورهای پیشتاز در عرصه بهداشت و همکاری‌های بهداشتی با دیگر کشورهای نیازمند به استفاده از این خدمات شناخت. به همین خاطر زمانی که همه‌گیری کووید ۱۹ در جهان اتفاق افتاد، یک‌بار دیگر همه نگاه‌ها معطوف به آمریکا گردید. کشورهای جهان به‌ویژه متحدین ضعیف‌تر آمریکا در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین، منتظر بودند که همانند گذشته، آمریکا کمک‌های بهداشتی خود شامل واکسن، بسته‌های تشخیص بیماری، ماسک، مواد ضدعفونی‌کننده و... را در اختیار این دولت‌ها قرار دهد؛ اما این انتظارات و خوش‌بینی‌ها خیلی زود رنگ باخت.

مشارکت در درمان بیماری‌ها: نظام سلامت در آمریکا در دوران ترامپ یکی از بدترین دوره‌های خود را تجربه کرد. این کشور که زمانی بزرگ‌ترین صادرکننده محصولات پزشکی جهان بود، به یک‌باره به واردکننده ساده‌ترین محصولات بهداشتی تبدیل شد. به‌نحوی که در سال‌های ۲۰۱۸-

۲۰۲۰ تقریباً ۳۶٪ (۲۹ میلیارد دلار) از کل نیاز داخلی آمریکا از خارج از این کشور تأمین شد. منبع اصلی این کالاها چین بود که حدود ۲۸٪ از این محصولات را تأمین کرد و دومین منبع مهم، اتحادیه اروپا بود که ۱۸٪ از کل واردات آمریکا را تشکیل داد (Bown, 2020, p. 18). دامنه نیازهای بهداشتی آمریکا تا جایی ادامه پیدا کرد که دولت ترامپ مجبور شد برای تأمین یک محموله هیدروکسی کلروکین به هند و برای ماسک به تایوان متوسل شود (Fazal, 2020, p. 17). ایالات متحده نه تنها در تأمین نیازهای دارویی شرکای خود ناکام ماند، بلکه علی‌رغم دستیابی به واکسن‌های فایزر^۱، مدرنا^۲ و جکسون^۳ در فروش و اهدای آن سابقه بدی از خود برجای گذاشت. علی‌رغم اینکه ایالات متحده آمریکا موفق گردید پیش از سایرین، واکسن موردنیاز کووید-۱۹ را تولید نماید، اما سیاست این کشور مبنی بر «نخست آمریکا»^۴ نقش مؤثری در تأخیر این کشور در پیوستن به برنامه اهدای واکسن در جهان داشت (Banco, 2021, p. 57). پس از اینکه ترامپ فرمان اجرایی درخصوص نحوه توزیع واکسن و تسهیل دسترسی بین‌المللی به واکسن‌های آمریکایی را صادر کرد، مشخص گردید این دسترسی شامل همه کشورها، از جمله ایران نخواهد شد. ملاحظات سیاست خارجی و وضعیت بهداشتی، دو شاخصی بودند که در این خصوص بیشترین تأثیرگذاری را داشتند و باعث شدند در درجه اول فقط معدودی از کشورهای ثروتمند اروپایی از این واکسن‌ها بهره‌مند شوند (Igo, 2020). آمریکا در میان کشورهای چین، روسیه، ایالات متحده، اتحادیه اروپا، کره جنوبی و هند کمترین صادرات واکسن را داشته است. داده‌های ایرفینیتی^۵ نشان می‌دهد که ایالات متحده تا سال ۲۰۲۱ تنها ۳ میلیون دوز واکسن صادر کرده که معادل حدود ۱٪ از تولید آن است (Hayashi & et al., 2021).

رویکرد چندجانبه برای شکست دادن همه‌گیری: دونالد ترامپ از ابتدای شیوع کووید-۱۹ در جهان، همکاری سازنده‌ای با نهادهای بین‌المللی به‌ویژه سازمان بهداشت جهانی در پیش نگرفت. او سازمان بهداشت جهانی را متهم به همکاری با چین برای پنهان‌کاری درخصوص منشأ بیماری نمود. لذا، به‌جای در پیش گرفتن توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی درباره استفاده از ماسک و فاصله‌گذاری اجتماعی در اجتماعات انتخاباتی، خود این توصیه‌ها را نادیده گرفت. او حتی کمک‌های مالی آمریکا به سازمان بهداشت جهانی را متوقف کرد و از بازنگری در همکاری‌های آتی

-
1. Pfizer–BioNTech COVID-19 Vaccine
  2. Moderna COVID-19 vaccine
  3. Janssen COVID-19 Vaccine
  4. First America
  5. Airfinity

کشورش با این سازمان خبر داد (Gostin & et al., 2020) در نتیجه این اظهارنظرها الکس آزار، آتی کشورش با این سازمان خبر داد (Gostin & et al., 2020, p. 295-293). وزیر بهداشت و خدمات انسانی دولت ترامپ، قبل از اعلام خروج آمریکا از سازمان بهداشت جهانی، تعهدات مالی آمریکا را پس گرفت و این سازمان را در اوج یک بحران بهداشتی در جهان با مشکلات مالی روبرو ساخت (Weiss & Wallace, 2021, p. 664-635). ترامپ به جای همراهی با برنامه‌های جهانی برای مقابله با کووید ۱۹، بر راه‌حل‌های ملی همچون پیشگیری و کنترل بیماری، قرنطینه و ممنوعیت از سفر، افزایش ظرفیت بستری در بیمارستان‌ها و تولید و توزیع واکسن‌های داخلی تاکید می‌کرد (Abdurahmanli, 2021, p. 603-508).

اعمال محدودیت‌های مالی و پزشکی بر دولت‌های مخالف و منتقد آمریکا: در حالی که حوزه بهداشت و سلامت نباید با سیاست آغشته گردد و دولت‌ها متعهد شده‌اند تا در بحران‌های بهداشتی به همدیگر کمک نمایند، مقایسه دولت ترامپ با اسلاف خود، گویای این مطلب است که در دولت ترامپ، سیاست‌های آمریکا در قبال ایران و سایر منتقدین و مخالفین آمریکا (ونزوئلا، کره شمالی و...) با کینه‌توزی، دشمنی و فشار حداکثری همراه بوده است. برای مثال، دولت ترامپ کوشید تا جلوی دسترسی ایران به واکسن و دارو و سیستم پرداخت‌های بین‌المللی در خرید تجهیزات مورد نیاز پزشکی را بگیرد و نگذارد ایران از صندوق بین‌المللی پول وام دریافت کند (طالعی حور و مبینی، ۱۴۰۱، ص ۱۰۹) این در حالی بود که بند ۶ قطعنامه ۷۴ مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۲۰۲۰ از دولت‌ها درخواست نمود «تمام دولت‌ها تدابیر حمایت ملی، دسترسی و جریان سرویس‌های اساسی، دارو و واکسن با هدف به حداقل رساندن اثرات منفی در تمام کشورهای تحت تأثیر، و جلوگیری از شیوع مجدد همه‌گیری، را اتخاذ کنند» (UN General Assembly, 2020). حتی قطعنامه شماره ۲۵۳۲ شورای امنیت این همکاری‌ها را شامل کشورهای در حال مخاصمه نیز نمود. در قطعنامه مذکور آمده بود: «از تمام طرف‌های درگیر در منازعات نظامی می‌خواهد که فوراً آتش‌بس بشردوستانه پایدار را حداقل برای ۹۰ روز متوالی آغاز نمایند». تا امکان کمک‌های بشردوستانه در زمینه مقابله با کووید ۱۹ فراهم گردد (UNSC, 2020).

کاهش هزینه‌های داروهای تجویزی: دولت ترامپ از اقدام جهت کاهش هزینه‌ها، از جمله تلاش برای افزایش شفافیت قیمت‌ها و امتناع از رویه‌های نامتعارف در خصوص صورت حساب درمان بیماران، حمایت کرد.

با فشارها شرکت‌های دارویی مجبور شدند در قیمت داروهای خود تعدیل‌هایی ایجاد کنند که به نفع سلامت جهانی تمام شد.

اجرای قوانین ضدانحصار^۱ و تداوم برنامه ملی بیمه اجتماعی: ترامپ برنامه ملی بیمه اجتماعی را حفظ نمود، اما هزینه‌های آن را کنترل کرد. او قانون کاهش درآمد مالیاتی برای حمایت از این بیمه را امضاء کرد. وی همچنین رویکرد سخت‌گیرانه‌تری را برای اجرای قوانین ضدانحصار در بخش مراقبت‌های بهداشتی اتخاذ کرد و ادغام بین بیمارستان‌ها و شرکت‌های بیمه را به چالش کشید، تا رقابت را ارتقاء بخشد (Goozner, 2024, p. 5). اجرای قوانین ضدانحصار توسط ترامپ از آن‌رو اهمیت داشت که جلوی افزایش قدرت شرکت‌های تولیدکننده محصولات پزشکی و دارویی برای بالا بردن قیمت تولیدات خود را می‌گرفت و اجازه واردات محصولات مشابه را داد.

جدول ۱- تفاوت و تشابهات دیپلماسی سلامت ایران و آمریکا

راهبرد اتخاذشده برای مقابله با بیماری‌ها	مشارکت در درمان بیماری‌ها	رویکردهای حل مسأله: یکجانبه گرایی یا چندجانبه‌گرایی	نحوه عملکرد در حوزه زیرساخت امنیت و بهداشت جهانی
تفاوت‌های آمریکا			
- رها کردن رهبری امنیت جهان در بحث سلامت؛ - امتناع از تقویت زنجیره تأمین جهانی برای مقابله با بیماری‌ها؛ - جلوگیری از صادرات تجهیزات پزشکی؛ - پایان دادن به همکاری‌های بهداشتی.	- سیاست نخست آمریکا و تاخیر در پیوستن به برنامه اهدای واکسن جهانی؛ - ثبت رکورد کمترین صادرات واکسن و تجهیزات پزشکی. - اولویت دادن به شهروندان آمریکایی.	- یکجانبه‌گرایی - خروج آمریکا از سازمان بهداشت جهانی؛ - قطع کمک‌های مالی به سازمان بهداشت جهانی. - اعمال تحریم بر علیه ایران و منتقدان آمریکا.	- شانه خالی کردن از تعهدات بین‌المللی آمریکا؛ - امتناع از اجرای مقررات بین‌المللی بهداشت و کاهش تعامل با شرکای بین‌المللی و بخش خصوصی؛ - عدم پذیرش مسئولیت تأمین زیرساخت‌های بهداشت جهانی.
تفاوت‌های ایران			
- بازسازی قدرت نرم ایران بعد از قبول کمک کشورهای همسایه برای مقابله با کرونا و استفاده از فرصت تنش‌زدایی در سطح منطقه. - تقویت همکاری‌های علمی بین‌المللی اساتید دانشگاه‌ها، پژوهشگران و مراکز پژوهشی برای تهیه واکسن و ویروس کرونا به صورت مشترک. - تقویت همکاری‌های بهداشتی با جهان.	- تلاش برای جذب منابع مالی و کمک‌های بین‌المللی؛ - درخواست وام از صندوق بین‌المللی پول. - حفظ همکاری با کشورهای دوست، همسایه و متحد. - سعی در کمک به کشورهای نیازمند.	- دیپلماسی چندجانبه؛ - تقویت همکاری‌ها با سازمان بهداشت جهانی؛ - ارائه کمک‌های کنسولی به شهروندان ایرانی خارج از کشور. - سعی در کم کردن تحریم‌ها با دیپلماسی.	- دستیابی به اهداف ژئوپلیتیک، افزایش نفوذ و کسب اعتبار بین‌المللی با همکاری با سازمان بهداشت جهانی. - اجرای کامل مقررات بین‌المللی بهداشت و افزایش تعامل با شرکای بین‌المللی و بخش خصوصی.
شباهت‌ها: به جز اهمیت دادن به سلامت شهروندان، شباهت‌های چندانی در دیپلماسی سلامت دو کشور یافت نشد.			

۶. نتیجه‌گیری

همه‌گیری کووید ۱۹ نشان داد که حوزه سلامت نمی‌تواند از سیاست خارجی جدا در نظر گرفته شود. بیماری کووید ۱۹ تأثیر بنیادینی بر سیاست خارجی ایران نداشت. واکنش تصمیم‌گیران ایرانی در روند پیشرفت بیماری از چشم‌انداز تاکتیکی - مخصوصاً در سه ماهه اول شیوع - قابل ملاحظه بوده است. اما با تشدید تحریم‌ها و خروج آمریکا از برجام، کشور دچار مشکلات زیادی شد. در روند مبارزه با پاندمی کرونا، سیاستگذاران ایران بدون هیچ‌گونه تغییر در هویت ماهوی سیاست خارجی خود، از فرصت به‌وجود آمده برای چانه‌زنی جهت کاهش فشار حداکثری آمریکا و غرب و کاهش اثر تحریم‌ها در نظام بین‌الملل استفاده کردند. بحران کرونا فرصتی برای ایران ایجاد کرد تا جایگاه واقعی و شایسته خود را در عرصه دستاوردها و توانمندی‌های علمی، فرهنگی و فناورانه به همسایگان و حتی کشورهای دوردست در آفریقا و شرق آسیا نشان دهد. ایران با وجود قرار داشتن در تحریم‌های بی‌سابقه آمریکا، توانست هم‌پای کشورهای توسعه‌یافته، در غلبه بر کرونا موفقیت‌های چشمگیری به‌دست بیاورد. همین امر سبب بالا رفتن انسجام ملی ایران در سیاست خارجی شد. شرایط کرونایی، زمان مناسبی برای بازسازی قدرت نرم ایران فراهم کرد و ایران توانست از این شرایط، به‌ویژه بعد از کمک کشورهای همسایه، برای مقابله با کرونا، زیرکانه استفاده کرده و به تنش‌زدایی در سطح منطقه بپردازد، و به الگویی علمی و اسلامی برای کشورهای مسلمان و همسایه تبدیل شد. به‌علاوه ایران توانست با استفاده از دیپلماسی رسانه، به برجسته‌سازی خطر محدودیت‌ها و تحریم‌ها به دسترسی به امکانات بهداشتی برای شهروندان در جامعه بین‌الملل بپردازد و تصویرسازی مثبتی از خود با ارائه کمک‌های پزشکی و انتقال تجربه به برخی کشورها و اعلام آمادگی همکاری‌های علمی در راستای دستیابی به واکسن کرونا نیز از دیگر دستاوردهای دیپلماسی سلامت ایران بود.

- دولت آمریکا در داخل کشور از اجرای قوانین ضدانحصاری و تداوم برنامه ملی بیمه اجتماعی حمایت می‌کرد که برای نظام سلامت این کشور و ایجاد رقابت و تجارت آزاد حائز اهمیت بود.

- آمریکا اولویت دیپلماسی سلامت خود را شهروندان آمریکایی قرار داد و سرنوشت شهروندان دیگر کشورها را در درجه دوم اولویت قرار داد.

- دولت آمریکا از بیماری کرونا و تجهیزات پزشکی و درمانی به‌عنوان یک ابزار برای اعمال فشار بر دولت‌های منتقد و مخالف خود استفاده کرد و محدودیت‌های مالی و پزشکی در این راه وضع نمود. محدودیت‌هایی که خلاف اخلاق، اصول انسانی و قوانین بین‌المللی بود.

- دولت آمریکا از کاهش هزینه داروهای تجویزی و فشار بر شرکت‌های دارویی برای تعدیل قیمت تولیدات، حمایت نمود. شدت رقابت بین این شرکت‌ها و همتایان خارجی را شدیدتر نموده،

در نهایت تاحدی به نفع سلامت جهان تمام شد.

در مجموع، ایران در پاندومی کرونا با تأکید بر دیپلماسی سلامت، از راهکارهای تنش زدایی، اعتمادسازی، گفتگوهای دوجانبه و چندجانبه، ایجاد سازوکارهای امنیت منطقه‌ای به شکل مشارکتی برای مبارزه با پاندومی کرونا استفاده کرد. این امر نشان دهنده درک صحیح از جایگاه سلامت در سیاست خارجی ایران در نزد مقامات است، که باعث شد در شرایط سخت تحریم‌ها در مقابله با کرونا نسبت به آمریکا و هم‌پای کشورهای اروپایی موفق عمل کند.

برعکس، آمریکا با وجود داشتن اقتصاد آزاد و قوی و سیستم سلامت پیشرفته، با دادن بیشترین کشته و تحمل آسیب‌های اقتصادی زیاد، در پاندومی کرونا موفق عمل نکرد، و با خروج از سازمان بهداشت جهانی در دوران ترامپ و قطع کمک‌های مالی به آن، برگ‌ننگینی را در سیاست خارجی خود رقم زد و در مقابل چین، رقیب دیرینه خود به عقب رانده شد؛ زیرا چین بیشترین کمک‌های بهداشتی را به کشورهای تحت حمایت آمریکا و حتی به خود آمریکا کرد.

منابع

- آقامحمدی، ابراهیم (۱۳۹۹). همه‌گیری کرونا، قدرت نرم و تحول در دستور کار سیاست جهانی. *مطالعات قدرت نرم*، ۱۱(۱۰).
- ایرنا (۱۳۹۹/۱/۳). *درخواست روحانی برای قرنطینه درون و برون‌شهری تا بیستم فروردین*. قابل دسترس در: <https://bit.ly/39QMpE>
- باقری دولت‌آبادی، علی؛ مجاهدزاده، محمد؛ کرمی، مرضیه (۱۴۰۲). *دیپلماسی سلامت اتحادیه اروپا در دوران شیوع کووید ۱۹. سیاست و روابط بین‌الملل*، ۶(۱۱)، ص ۹۴-۷۵.
- باقری دولت‌آبادی، علی؛ شفیعی سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۵). *نقش دیپلماسی پزشکی در افزایش قدرت نرم ایران: بسترها، فرصت‌ها و پیامدها. مطالعات قدرت نرم*، ۹(۲)، ص ۱۴۵-۱۷۴.
- باقری دولت‌آبادی، علی؛ شفیعی سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۹ الف). *سیاست خارجی ایران در عصر کرونا: از دیپلماسی سلامت تا دیپلماسی رسانه‌ای. پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۱۵(۲)، ص ۴۶-۷.
- باقری دولت‌آبادی، علی؛ شفیعی سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۹ ب). *از هاشمی تا روحانی: بررسی سیاست خارجی ایران*. تهران: تپسا.
- پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری ایران (۱۳۹۹/۱/۲۵). *گفتگوی تلفنی رئیس‌جمهور ایران با رئیس‌جمهور ونزوئلا*. قابل دسترس در: <http://www.president.ir/fa/114721>
- پرتال خبری وزارت امور خارجه ایران (۱۳۹۸). *دکتر روحانی در نامه‌ای به تعدادی از سران کشورهای جهان: مقابله با کرونا مستلزم اقدامات هماهنگ و مشترک منطقه‌ای و بین‌المللی است*. قابل دسترس در: <https://mfa.gov.ir/portal/newsview/577511>
- جعفری، رضا؛ کوهستانی، امیر؛ نژادزاد، شبنم (۱۳۹۹). *تأثیر کرونا بر اقتصادی بر اقتصاد ایران و جهان*. در: اولین کنفرانس بین‌المللی مهندسی صنایع، اقتصاد و مدیریت، ص ۱۷-۱.
- چاتر، آیزاک (۱۳۹۹). *چگونه بیماری‌های عالم‌گیر، دنیا را تغییر می‌دهد [گفتگو با فرانک ام. اسنودن]*. ترجمه شیرین کریمی، در: *گروه نقد اقتصاد سیاسی (کرونا)*.
- چهارآزاد، سعید و همکاران (۱۳۹۹). *تکنوکراسی فناورانه: بازنمایی نظری دیپلماسی علم و فناوری در زمانه اپیدمی کرونا*. راهبرد سیاسی، ۴(۱۳).
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۸۸). *سیاست خارجی ایران*. تهران: سمت.
- دورکیم، امیل (۱۳۷۳). *قواعد روش جامعه‌شناسی*. ترجمه علی محمد کاردان. تهران: دانشگاه تهران، چاپ پنجم.
- ذریه‌زهر، سید محمدجلیل؛ دادار، مریم؛ زیارتی، مینا (۱۳۹۹). *چشم‌اندازی بر پیدایش کووید ۱۹ و مروری بر وضعیت همه‌گیری آن در ایران و جهان*. *طب دریا*، ۲(۱)، ص ۵۲-۴۱.
- رجایی، سهیلا (۱۳۹۹). *دیپلماسی سلامت در دوران همه‌گیری کووید ۱۹. مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۱۰(۳۷)، ۴۱۸-۴۲۱.
- رضاخواه، علیرضا؛ آقاسینی، علیرضا (۱۳۹۷). *گونه‌شناسی قدرت نرم آمریکا با تاکید بر مولفه استثنائگرایی آمریکایی*. *مطالعات قدرت نرم*، ۸(۱۹)، ص ۹۷-۶۹.

- زهرانی، مصطفی (۱۳۷۶). *نظریه‌های تحریم اقتصادی*. تهران: مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- طالعی حور، رهبر؛ مبینی، زهرا (۱۴۰۱). تاثیر تحریم‌های آمریکا بر امنیت سلامت ایران در شرایط کرونا. *مطالعات راهبردی آمریکا*، ۲(۲)، ص ۹۳-۱۰۲.
- ظریف، محمدجواد (۱۳۹۹/۱/۱۰). شبکه اجتماعی توئیتر. قابل دسترس در:
<https://twitter.com/JZarif/status/1249766316459859969?s=09>
- ظریف، محمدجواد (۱۳۹۸/۱۲/۱۲). شبکه اجتماعی توئیتر. قابل دسترس در:
<https://twitter.com/JZarif/status/1249766316459859969?s=09>
- ظریف، محمدجواد (۱۳۹۹/۱/۲۵). شبکه اجتماعی توئیتر. قابل دسترس در:
<https://twitter.com/JZarif/status/1249766316459859969?s=09>
- عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۸۶). *رژیم‌های بین‌المللی*. تهران: انتشارات ابرار معاصر.
- قریشی، فردین (۱۴۰۱). *روش پژوهش علمی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کاویانی‌راد، مراد (۱۳۸۳). امنیت ملی از منظر جغرافیای سیاسی. *مطالعات راهبردی*، ۷(۴)، ص ۶۹۵-۶۶۹.
- کگلی، سی. دلیبو؛ ویتکف، او.آر. (۱۳۸۲). *سیاست خارجی آمریکا (الگوها و روندها)*. ترجمه اصغر دستمالچی. تهران: وزارت امور خارجه.
- مقتدر، هوشنگ (۱۳۸۵). *مباحثی پیرامون سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی*. تهران: دانشکده علوم سیاسی و اجتماعی.
- موسوی، سیدعباس (۱۳۹۸/۱۲/۲۰). *پایگاه اطلاع‌رسانی و خبری جماران*. قابل دسترس در: Jamaran.ir/1377753
- موسوی، سیدعباس، (۱۳۹۹/۱/۱۲). *واکنش سخنگوی وزارت امور خارجه به اظهارات مداخله‌جویانه و عوام‌فریبانه مقامات آمریکا*. قابل دسترس در:
<https://mfa.gov.ir/portal/newsview/579154>
- موسوی‌شفایی، مسعود؛ گودرزی، سهیل؛ خداخواه، سمیه (۱۳۹۹). کرونا به‌مثابه رخداد در روابط بین‌الملل: نقص در کارویژه دولت - ملت در مواجهه با رخدادهای نوظهور. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۹(۶۳).
- Abdurahmanli, E. (2021). Definition of diplomacy and types of diplomacy used between states. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 393, p.603-580.
- Banco, E. (2021). How Trump's America First' edict delayed the global Covid fight. *Politico*. URL= <https://www.politico.com/news/2021/12/01/trump-america-first-covid-523604>.
- Biden, Jr. & Joseph, R. (2016). Building on Success: Opportunities for the Next Administration. *Foreign Affairs*. URL=
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-08-07/building-success>
- Biden, Jr. & Joseph, R. (2021). *The Biden Administration Issues Its COVID-19 Plan*. URL= <https://www.mvalaw.com/alert-10260>
- Blumenthal, S.J. & Schissel, E. (2007). Health Diplomacy: A Prescription for Peace. *Huff Post*. URL= https://www.huffpost.com/entry/health-diplomacy-a-prescr_b_73267
- Bourne, P. (1978). A Partnership for International Health Care. *Public Health Reports*, 93(2).
- Bown, C. (2020). *EU limits on medical gear exports put poor countries and Europeans at risk*. Peterson Institute for International Economics Trade and Investment Policy Watch.
- Deciancio, M. (2008). The Jacksonian Tradition and the United States Foreign Policy. *Fulbright*

- Foundation*. URL=
https://www.researchgate.net/publication/277657913_The_Jacksonian_Tradition_and_the_United_States_Foreign_Policy_The_Influence_of_History_on_the_Ideas_of_the_Bush_Administration
- Fazal, T.M. (2020). Health Diplomacy in Pandemical Times. *International Organization*, 74(1), p. 78-97.
- Feldbaum, H. & Michaud, J. (2010). Health Diplomacy and the Enduring Relevance of Foreign Policy Interests. *PLoS Medicine*, 7(4), p. 1-4.
- Fidler, D.P. (2013). *Health Diplomacy*. In: A.F. Cooper, J. Heine & R. Thakur (Ed.). *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press, p. 691-707.
- Forgey, Q, Lippman, D., Bertrand, N. & Morello, L. (2020). Biological Chernobyl: How China's secrecy fueled US coronavirus suspicions. *Politico Europe*. URL=
<https://www.politico.eu/article/biologicalchernobyl-how-chinas-secrecy-fueled-us-coronavirus-suspicions>.
- Goozner, M. (2024). Trump vs. Biden: Who Got More Done on Health Care? *Washington Monthly*. URL=
<https://washingtonmonthly.com/2024/04/07/trump-vs-biden-who-got-more-done-on-health-care>.
- Gostin LO, K. & et al. (2020). US Withdrawal from WHO is Unlawful and Threatens Global and US Health and Security. *Lancet*, no. 396, p. 293-295.
- Hamilton, D.S. (2017). Trump's Jacksonian Foreign Policy and its Implications for European Security. *Ulbrief: Swedish Institute of International Affairs*, no.2, p. 1-9.
- Hayashi, Y. & et al. (2021). U.S. to Increase Covid-19 Vaccine Exports Amid Global Pressure. *Wall Street Journal*. URL=
<https://www.wsj.com/articles/biden-to-commit-to-exporting-covid-19-vaccines-by-end-of-june-11621269053>.
- Huang, P. (2020). Trump Sets Date to End WHO Membership Over Its Handling of Virus. *NPR*. URL=
<https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/07/07/888186158/trump-sets-date-to-end-who-membership-over-its-handling-of-virus>.
- Huff, T.H. (1984). *Maax Weber and the Methodology of the Social Sciences*. UK: London, Transaction Books.
- Igo, M. (2020). What Trump plans to do with America's leftover COVID-19 vaccines. *Devex*. URL=
<https://www.devex.com/news/what-trump-plans-to-do-with-america-s-leftover-covid-19-vaccines-98749>.
- Ikenberry, G. & et al. (2009). *The Crisis of American Foreign Policy: Wilsonianism in the Twenty-first Century*. U.S: Princeton University Press.
- Katz, R. & et al. (2011). Defining Health Diplomacy: Changing Demands in the Era of Globalization. *The Milbank Quarterly*, 89(3).
- Kickbusch, I., Silberschmidt, G. & Buss, P. (2007). Global Health Diplomacy: The Need for New Perspectives, Strategic Approaches and Skills in Global Health. *Bulletin of the World Health Organization*, 85(1), p. 230-232.
- Marrogi, A.J. & Al-Dulaimi, S. (2014). Medical Diplomacy in Achieving U.S. Global Strategic

- Objectives. *JFQ*, vol.74, p.124-130.
- Mead, W.R. (1996). Hamilton's Way. *World Policy Journal*, fall, 13(3), p. 89-106.
- Michaud, J. & Kates, J. (2012). *U.S. Global Health Policy. Policy brief, September*. Raising the Profile of Diplomacy in The U.S. Global Health Response: A Background on Global Health Diplomacy. URL= https://www.seahq.org/assets/docs/global_health_diplomacy.pdf
- Rupar, A. (2020). Trump's Video of Coronavirus Actions Accidentally Reveals How He Mishandled Things in February. *Vox Media*. URL= <https://www.vox.com/2020/4/14/21220474/trump-coronavirusvideo-white-house-briefing>.
- Trump, D. (2016). Read Donald Trump's 'America First' Foreign Policy Speech. *Time*. URL= <https://time.com/4309786/read-donald-trumps-america-first-foreign-policy-speech>
- UN General Assembly (2020). *International Cooperation to Ensure Global Access to Medicines, Vaccines and Medical Equipment to Face COVID-19*. URL= <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n20/101/42/pdf/n2010142>.
- UNSC. (2020). *UN Security Council, Resolution 2532(2020) / adopted by the Security Council on 1 July 2020*. URL= <https://digitallibrary.un.org/record/3870751?ln=en&v>.
- Weiss, J.C. & Wallace, J.L. (2021). Domestic politics, China's rise, and the future of the liberal international order. *International Organization*, 75(2), p. 635-664.
- WHO (2020). *Health Diplomacy*.
URL= <http://www.emro.who.int/health-topics/health-diplomacy/index.html>.
- WHO. (2024). *Coronavirus Cases: United States*.
URL= <https://www.worldometers.info/coronavirus>.
- WHO. (2024). *Our Values*. URL= <https://www.who.int/about/values>